

Maniodepresívne PISA cykly a poučenie zo zahraničia

15.9.2026 - Róbert Chovanculiak | INESS - Inštitút ekonomických a spoločenských analýz

Výsledky testovania PISA pravidelne priťahujú pozornosť a motivujú ministerstvo školstva k vytváraniu interpretačných príbehov. Keď sa naše výsledky zhoršia, máme tu „národnú tragédiu“. Keď sa, trochu prekvapivo, nezhoršia, máme zasa „malé povzbudenie“ a dôkaz, že prepadajúci trend „nemusí byť naším osudom“, pretože „sme ho dokázali zastaviť“.

Všimnite si však ten paradox. Z „národnej tragédie“ sa stalo „malé povzbudenie“, hoci v dvoch hlavných oblastiach gramotnosti – matematickej a čitateľskej – sa naše výsledky štatisticky významne nezmenili.

Úlohou analytikov je krotiť tieto maniodepresívne cykly, do ktorých je krajina opakovane vťahovaná. Pred troma rokmi som napísal komentár s názvom „Zachovajme chladnú hlavu“. Tento rok je skôr potrebné brzdiť neopodstatnený optimizmus.

Ak by som mal výsledky zhrnúť jednou vetou, znela by asi takto: „Síce sme sa nijako výrazne nezlepšili, ale ostatní sa naďalej zhoršujú.“ Je to teda taká radosť cez slzy.

Určite by som však z týchto výsledkov nerobil závery o zmene trendu v slovenskom školstve a už vôbec nie o vplyve reforiem, ako zaznelo od ministra školstva. Žiaci, ktorí minulý rok vyplňali testy PISA, nastúpili do školy v roku 2015. O dnešných reformách vtedy nebolo ani chýru, ani slychu.

Keby som mal stavať na vysvetlenie tejto „povzbudivej stagnácie“, siahol by som po štatistickom. Keďže sa výsledky našich žiakov v predchádzajúcich testovaniach výrazne prepadali, bolo možné očakávať určitú korekciu. Tento jav sa nazýva regresia k priemeru. Je to podobné, ako keď priemerný žiak dostane zo slovenčiny päťku. Je pomerne pravdepodobné, že jeho ďalšia známka už bude lepšia a priblíži sa k jeho obvyklej úrovni.

V prípade Slovenska takáto regresia znamená návrat niekam k našej dlhodobej úrovni pod priemerom OECD – v matematickej gramotnosti bližšie, v čitateľskej ďalej.

Problém má (skoro) celý svet

Ak sa dá z výsledkov PISA niečo spoľahlivejšie vyčítať, sú to skôr dlhodobé trendy. A jeden megatrend je už dnes veľmi dobre viditeľný: dlhodobý a pomerne výrazný pokles výsledkov vo všetkých oblastiach gramotnosti naprieč krajinami OECD.

Medzi rokmi 2015 a 2025 kleslo priemerné skóre OECD o 22 bodov v matematickej a o 28 bodov v čitateľskej gramotnosti.

Vo svete už preto prebieha pomerne rozsiahla diskusia o tom, čo za týmto trendom stojí.

Najskôr sme si mysleli, že ide o dočasný výkyv. Neskôr sa pokles pripisoval pandémie COVID-19 a zatvoreným školám. Obe tieto interpretácie však postupne strácajú pevnú pôdu pod nohami. Pokles sa začal už pred pandemiou a pokračuje aj niekoľko rokov po opätovnom otvorení škôl.

Ďalším diskutovaným faktorom je demografická zmena a rastúci podiel migrantov, najmä v západnej Európe. Ich výsledky bývajú často výrazne slabšie než výsledky domáceho obyvateľstva. Tento efekt má iste svoju váhu, ale nemôže vysvetliť podstatnú časť celkového poklesu. Podobný prepád výsledkov vidíme aj v krajinách s veľmi nízkym podielom migrantov a napríklad Anglicko s relatívne vyšším podielom migrantov svoje výsledky mierne zlepšilo.

Zatiaľ sa mi ako najpravdepodobnejšia javí hypotéza zmeny životného prostredia detí. Ocitli sa v prostredí, ktoré nazývam kognitívne pohodlným. Už nejde len o to, že nemusíme počítať, pretože máme kalkulačky. Nemusíme ani čítať, keď sa chceme niečo nové dozvedieť, pretože máme všade dostupné videá a podcasty. Nemusíme dlho udržiavať pozornosť, pretože máme krátke Reels a TikTok videá. A čoraz menej musíme aj sami písať či vymýšľať, pretože máme LLM modely, ktorým často stačí zadať niekoľko promptov.

Toto kognitívne pohodlnejšie prostredie nevyhnutne neznamená, že nám deti mentálne zakrpatejú a stanú sa z nich Ťapákovci neschopní vyjsť z detskej izby. Pravdepodobne však deti v budúcnosti budú menej adaptované na svet písmen, kníh a manuálneho počítania a, naopak, lepšie adaptované na svet audiovizuálneho obsahu a promptovania jazykových modelov.

Otázka za milión znie: dokáže s tým školstvo niečo urobiť? Aj tu nám môžu pri hľadaní odpovede pomôcť dlhodobé trendy v PISA.

Fínsky či anglický model?

Samozrejme, nikto nevie s istotou povedať, ktoré prístupy k vzdelávaniu fungujú lepšie a ktoré horšie.

Vývoj v dvoch krajinách však naznačuje, že minimálne v dnešnom prostredí kognitívneho pohodlia získavajú tradičnejšie spôsoby vzdelávania prevahu nad tými modernejšími. Uvediem dva príklady.

Fínsko sa aj na Slovensku dlhé roky skloňovalo ako vzor hodný nasledovania. Navštevovali ho odborníci, úradníci aj ministri a odvolávali sa naň autori viacerých školských reforiem.

Lenže práve Fínsko zažíva posledné dve desaťročia výrazný prepád výsledkov.

Napríklad v matematickej gramotnosti kleslo o 79 bodov. A tento rok si môžeme na Slovensku povedať, že naši žiaci dosiahli rovnakú úroveň matematickej gramotnosti ako fínski: obe krajiny získali 469 bodov.

Čo sa stalo?

Už v roku 2022 som písal o výskumoch, ktoré naznačovali, že minimálne časť tohto prepadu možno pripísať reformám, ktoré z tried postupne vytlačili systematické budovanie základnej bázy poznatkov prostredníctvom priamej a explicitnej výučby. A nahradil ho väčší dôraz na praktické „zručnosti pre 21. storočie“, zážitkové učenie, projektové vyučovanie a diskusie medzi žiakmi.

Zdá sa, že takýto obsah a forma vzdelávania nemusia byť úplne vhodnou odpoveďou na digitálny svet, v ktorom si žiaci môžu čoraz viac vecí uľahčiť a vyhýbať sa kognitívnemu úsiliu.

Na opačnej strane pomyselnéj barikády stojí Anglicko. To vlastnou vlnou „moderných prístupov k učeniu“ prešlo už v 70. rokoch. Kyvadlo vzdelávacej politiky sa tak postupne vychýlilo opačným smerom a najmä po roku 2010 sa v Anglicku presadila vzdelávacia filozofia takmer presne opačná než vo Fínsku.

Jej jadrom je takzvané knowledge-rich curriculum – kurikulum, ktoré kladie dôraz na osvojovanie poznatkov, faktov a aritmetiky a na systematické budovanie vedomostnej bázy. Výučba pritom vo väčšej miere stojí na priamom a explicitnom vedení učiteľa, ktorý žiakom postupne vysvetľuje učivo od základných pojmov až po zložitejšie poznatky. Nečaká sa teda, že žiaci na niečo prídu sami prostredníctvom objavovania, experimentovania a bádania, ale učiteľ im to podá polopate.

A práve Anglicko patrí medzi len niekoľko krajín, ktoré v posledných cykloch PISA nezažili výrazný prepád. Od roku 2006 sa jeho výsledky držia pomerne stabilne okolo hranice 500 bodov. A práve vďaka tejto dlhodobej stagnácii sa Anglicko postupne posunulo z približne 20. až 25. miesta v rebríčkoch PISA až medzi prvú desiatku krajín vo svete.

Čo z toho vyplýva pre Slovensko?

Nie je žiadnym tajomstvom, že autori súčasnej reformy čerpali inšpiráciu skôr z Fínska. Pre mňa ako vyštudovaného ekonóma a len voľnočasového amatéra v pedagogických vedách je zarážajúce, že na Slovensku neprebehla väčšia diskusia o tom, akou vzdelávacou filozofiou sa vlastne chceme vydať.

Ministerstvo školstva sa pritom správa, akoby otázka nikdy nestála tak, či sú navrhované zmeny správne a či vôbec existuje alternatíva, ale iba ako ich čo najlepšie dostať do tried.

Ja ako ekonóm, ktorý vidí vývoj vo Fínsku a Anglicku, si týmto vôbec nie som istý. A ešte väčšie pochybnosti mám pri vzdelávaní žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Práve tam je odborný konsenzus v pedagogike výraznejšie naklonený tradičnejšiemu a explicitnejšiemu vyučovaniu s dôrazom na zvládnutie základov a budovanie vedomostnej bázy.

Čím som si však istý, je, že nesprávnou verejnou politikou je stavať všetko na jednu kartu: zaviesť jednu plošnú a povinnú zmenu pre všetky školy rovnako. Nejde len o to, že dnes nikto nevie, ako presne má vyzeráť „správne“ vzdelávanie v ére AI. Ja si napríklad myslím, že vo svete všade dostupných AI tutorov sa novým úzkym hrdlom vzdelávania stane motivácia detí. Ale problém je hlavne v tom, že nemusí existovať jedna správna odpoveď pre viac ako 2 000 škôl roztrúsených po Slovensku, ktoré fungujú v odlišnom prostredí a čelia veľmi rozdielnym výzvam.

Preto podľa mňa potrebujeme reformu, ktorá nebude všetkým školám predpisovať jedno riešenie, ale vytvorí priestor na experimentovanie, hľadanie lokálnych riešení a učenie sa z ich výsledkov. Napríklad tým, že umožní vznik autonómnych škôl.

<https://iness.sk/maniodepresivne-pisa-cykly-a-poucenie-zo-zahranicia>